# BASA RINENGGA ING DONGENG

## Entar, Saroja, lan Garba

Fase B | Kelas IV SD | Semester 2

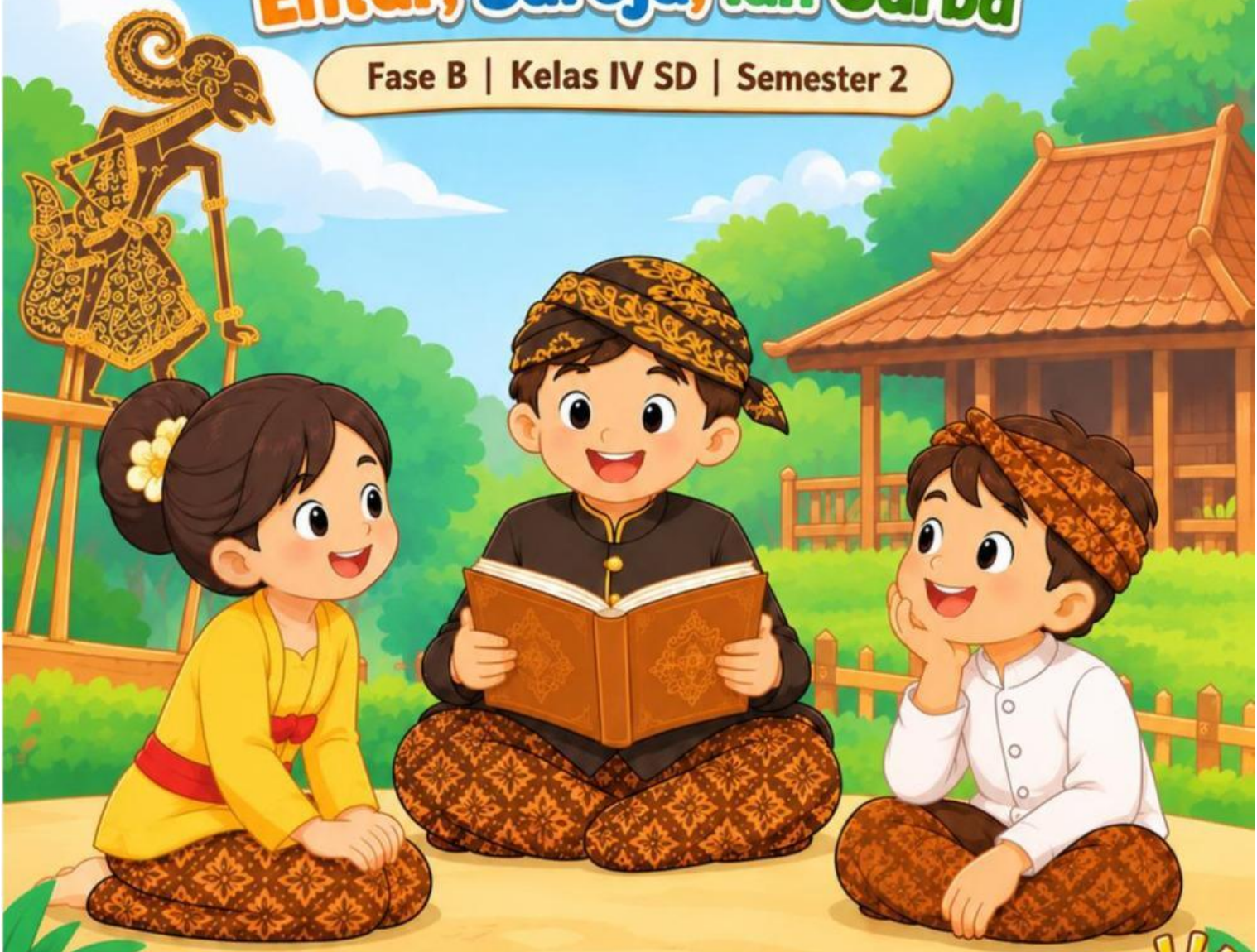

Disusun oleh:
Program Studi Pendidikan Guru Sekolah Dasar

MIWITI SINAU →

LIVEWORKSHEETS

## Halaman 2 | Petunjuk lan Pitakon Pemantik

**Pitakon Pemantik**
Wis tau krungu tembung "dawa tangan" utawa "kembang lambe"? Apa tegese? Apa tangane pancen dawa?
(Pernah dengar kata "dawa tangan" atau "kembang lambe"? Apa artinya? Apakah tangannya benar-benar panjang?)

**Cara nggunakake e-modul iki:**

| Tandha | Tegese | Kegiyatan |
|---|---|---|
| **SIMAK** | Rungokna kanthi premati | Aktivitas 1: nyimak dongeng |
| **WACA** | Wacanen lan tandhani | Aktivitas 2: maca dongeng lan sinau materi |
| **DOLANAN** | Dolanan kartu bareng kanca | Aktivitas 3: ngelompokake kartu |
| **NULIS** | Nulis lan nyritakake | Aktivitas 4: gawe e-dongeng |
| **LATIHAN** | Ngukur pangertenmu | Latihan soal ing pungkasan |

**Legenda Warna (ayo eling!)**
**Warna JINGGA** = tembung ENTAR (kiasan)
**Warna BIRU** = tembung SAROJA (rong tembung tegese meh padha)
**Warna IJO** = tembung GARBA (rong tembung digabung dadi siji)

**Peta sinau:** Simak dongeng → Waca lan tandhani → Sinau entar, saroja, garba → Dolanan kartu → Nulis e-dongeng → Latihan soal → Refleksi.

LIVEWORKSHEETS

## Halaman 3 | SIMAK - Aktivitas 1: Simak Dongeng

Rungokna dongeng "Kancil lan Kethek" saka gurumu utawa saka rekaman audio (kode QR / tautan: [tempel tautan audio]). Rungokna kanthi premati, aja maca teksé disik!

**Ruang Ilustrasi**
[Tempel 3 gambar adegan: (1) Kancil mlaku-mlaku ing alas; (2) Prabu Singa nimbali kewan-kewan; (3) Kancil njaluk ngapura marang Kethek]

**Wangsulana pitakon iki:**

| No | Pitakon | Wangsulanku |
|---|---|---|
| 1 | Sapa paraga ing dongeng iku? | |
| 2 | Kabar apa sing krungu Kancil? | |
| 3 | Piwulang apa sing bisa kokjupuk saka dongeng iku? | |

LIVEWORKSHEETS

## Halaman 4 | WACA - Aktivitas 2A: Wacanen lan Tandhani

Wacanen dongeng iki. Tembung sing warnane jingga, biru, lan ijo yaiku basa rinengga. Golekana tegese ing halaman sabanjure!

**Kancil lan Kethek**

Ing sawijining dina, Kancil lagi mlaku-mlaku ing alas. Kancil iku kewan sing **andhap asor** lan **tata titi** anggone nyambut gawe. Dheweke krungu kabar yen Kethek iku **dawa tangan**, mula Kancil banjur ngati-ati.

Ora let suwe, Prabu Singa, **narendra** ing alas, ndhawuhake kewan-kewan supaya padha kumpul. Kancil teka lan weruh Kethek lagi mbantu nggawa woh-wohan marang kewan liyane.

Kancil ngerti yen kabar iku mung **kembang lambe**. Kancil banjur njaluk ngapura marang Kethek. Kethek mesem lan kandha, "Ora dadi apa, Cil. Sing penting kowe gelem ngakoni kaluputan." Wiwit dina iku, Kancil ora gampang pracaya karo kabar sing durung cetha.

**Artine ringkes:** Kancil, hewan yang rendah hati dan teliti dalam bekerja, mendengar kabar bahwa Kethek suka mencuri. Setelah Raja Singa memanggil semua hewan, Kancil melihat Kethek justru membantu hewan lain. Kancil sadar kabar itu hanya omongan, lalu meminta maaf, dan Kethek memaafkannya.

**Tugasku:** Tulisen tembung sing wis kotandhani, banjur isi jenise (entar / saroja / garba). Tegese diisi sawise sinau halaman 5-7.

| No | Tembung sing ditandhani | Jenis | Tegese |
|---|---|---|---|
| 1 | | | |
| 2 | | | |
| 3 | | | |
| 4 | | | |
| 5 | | | |

LIVEWORKSHEETS

## Halaman 5 | WACA - Materi 1: Tembung Entar

**Pangerten**
**Tembung entar** yaiku tembung sing tegese ora sakabenere, utawa kiasan. Tegese beda karo teges asline tembung-tembunge.
(Kata kiasan: maknanya bukan arti harfiah dari kata-katanya.)

| Tuladha tembung entar | Tegese | Tuladha ukara |
|---|---|---|
| **dawa tangan** | seneng nyolong | Kethek iku dawa tangan, mula kewan liya ngati-ati. |
| **kembang lambe** | bahan omongan | Kabar iku mung kembang lambe. |
| **gedhe endhase** | sombong | Rudi gedhe endhase, ora gelem dikandhani. |
| **cilik atine** | penakut | Dheweke cilik atine, wedi dhewekan. |
| **abang-abang lambe** | omongan ing lambe wae, ora saka ati | Pangalem iku mung abang-abang lambe. |

**Tips: Cara mbedakake kiasan lan teges sakabenere**
Takona: "Yen tak wacak apa anane, ukara iki cocog karo critane?"
Tuladha: "Kethek dawa tangan" (kiasan: seneng nyolong) beda karo "Tangane wayang kulit dawa nganti tekan dhengkul" (sakabenere: tangane pancen dawa).

**Ayo Cobak! Kiasan (entar) utawa sakabenere? Tulisen E (entar) utawa S (sakabenere):**

1. Rudi gedhe endhase, ora gelem dikandhani. (__)
2. Endhase wayang kulit iku cilik. (__)
3. Dheweke cilik atine, wedi dhewekan. (__)

LIVEWORKSHEETS

## Halaman 6 | WACA - Materi 2: Tembung Saroja

**Pangerten**
**Tembung saroja** yaiku rong tembung sing tegese meh padha, banjur digandhengake kanggo nguwatake teges.
(Dua kata yang maknanya hampir sama, dipasangkan untuk menguatkan makna.)

| Tembung saroja | Tegese saben tembung | Tegese bareng | Tuladha ukara |
|---|---|---|---|
| **andhap asor** | andhap = endhek; asor = endhek | rendah hati | Kancil iku andhap asor. |
| **tata titi** | tata = rapi/atur; titi = teliti | teratur lan teliti | Bu Guru tata titi nulis nilai. |
| **ayem tentrem** | ayem = tenang; tentrem = tenteram | tenang lan damai | Desaku ayem tentrem. |
| **gagah prakosa** | gagah = gagah; prakosa = perkasa | gagah perkasa | Bima iku gagah prakosa. |

**Ayo Eling!**
Saroja iku rong tembung sing tegese MEH PADHA, dudu kosok balen. Tuladha: "cilik gedhe" dudu saroja amarga tegese kosok balen.

**Ayo Cobak! Pilih siji pasangan sing kalebu saroja:**

- a) tata titi b) cilik gedhe c) dawa tangan d) mangan turu

Wangsulanku: _____

LIVEWORKSHEETS

## Halaman 7 | WACA - Materi 3: Tembung Garba

**Pangerten**
**Tembung garba** yaiku rong tembung sing digabung dadi siji.
(Dua kata yang digabung menjadi satu kata.)

| Tembung garba | Asale | Tegese |
|---|---|---|
| **narendra** | nara + indra | raja |

**Ing dongeng**
"Prabu Singa, **narendra** ing alas" tegese Prabu Singa raja ing alas.
Rong tembung "nara" lan "indra" digabung, banjur dadi siji: narendra.

**Ayo Cobak!**

1. Rong tembung apa sing digabung dadi "narendra"? _____ + _____
2. Tegese "narendra" yaiku _____.

*Catatan guru: garba pada modul ini diwakili satu contoh. Tambahkan satu atau dua contoh terverifikasi dari Piwulang Basa Jawi sebelum modul dipublikasikan.*

LIVEWORKSHEETS

## Halaman 8 | Ringkesan: Peta Konsep Basa Rinengga

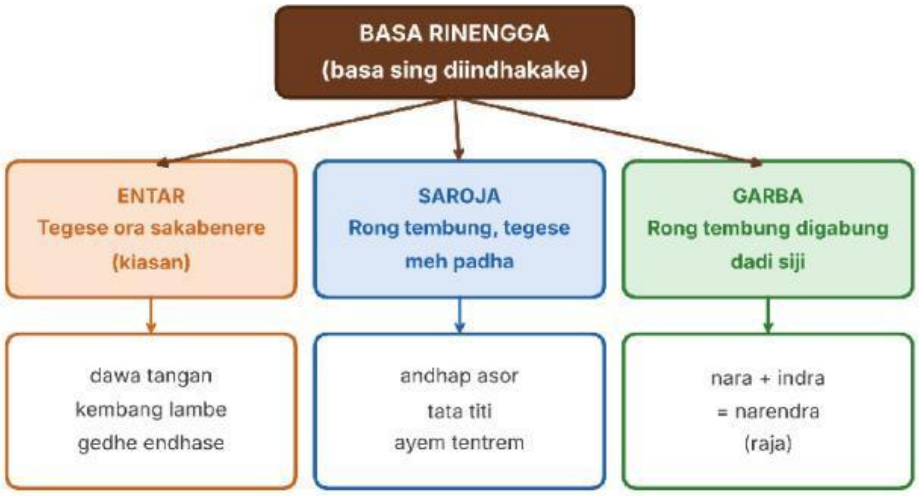


*Peta konsep basa rinengga*

| Jinis | Pangerten ringkes | Tuladha |
|---|---|---|
| **Entar** | kiasan, tegese ora sakabenere | dawa tangan, kembang lambe, gedhe endhase |
| **Saroja** | rong tembung, tegese meh padha | andhap asor, tata titi, ayem tentrem |
| **Garba** | rong tembung digabung dadi siji | narendra (nara + indra) |

**Rangkumanku (isi nganggo ukaramu dhewe)**
Basa rinengga yaiku _____.

LIVEWORKSHEETS

## Halaman 9 | DOLANAN - Aktivitas 3: Dolanan Kartu Basa Rinengga

Dolanan iki dimainake bareng kanca (2 wong). Wektu: 3 menit. Bisa nganggo Wordwall (Group Sort) kanthi QR / tautan: [tempel tautan Wordwall], utawa nganggo kartu cetak ing ngisor iki.

**Cara dolanan:**

1. Gunting kartu ing tabel ngisor.
2. Gawea telung keranjang saka kertas: ENTAR (jingga), SAROJA (biru), GARBA (ijo).
3. Sebaren kartu, banjur lebokna siji-siji menyang keranjang sing trep.
4. Cocogna jawabanmu karo kanca, banjur diwaca bareng-bareng.

| Kartu 1 | Kartu 2 | Kartu 3 | Kartu 4 | Kartu 5 |
|---|---|---|---|---|
| dawa tangan | kembang lambe | gedhe endhase | cilik atine | abang-abang lambe |
| andhap asor | tata titi | ayem tentrem | gagah prakosa | narendra |

**Nilai Dolananku**

Kartu sing bener: ____ saka 10. (Entar bener ____ / 5; Saroja bener ____ / 4; Garba bener ____ / 1)

Tembung sing isih durung cetha tegese: _____

LIVEWORKSHEETS

## Halaman 10 | NULIS - Aktivitas 4: Nulis lan Nyritakake

Saiki wektune kowe dadi pangarang! Gawea e-dongeng cendhak nganggo basa rinengga.

**Langkah-langkah:**

1. Pilih siji kartu tema ing ngisor iki.
2. Isi storyboard 4 kotak (awal, masalah, penyelesaian, amanat).
3. Tulis paragraf 5-6 ukara nganggo paling ora 2 jinis basa rinengga.
4. Salinen ing template e-dongeng (Canva) utawa ing kertas, tambahana gambar.
5. Critakna e-dongengmu ing ngarep kanca (1-2 menit).

| Kartu tema | Judul | Tembung basa rinengga sing bisa dienggo |
|---|---|---|
| **A** | Piket Kelas | tata titi, ayem tentrem |
| **B** | Kabar sing Durung Cetha | kembang lambe, dawa tangan |
| **C** | Kanca Anyar | andhap asor, cilik atine |

**Storyboard (isi gagasanmu ing saben kotak):**

| 1. Awal (sapa lan ing ngendi?) | 2. Masalah (apa sing kedadeyan?) |
|---|---|
| | |
| **3. Penyelesaian (kepriye rampunge?)** | **4. Amanat (piwulang apa?)** |
| | |
| | |

**Tuladha paragraf**

Esuk iki giliranku piket kelas. Kanca-kancaku padha **tata titi** nyapu lan ngresiki bangku. Ana kabar yen Dika **dawa tangan**, nanging kabar iku mung **kembang lambe**. Aku mung **andhap asor** lan ngajak Dika nyapu bareng.

**Ceklis Mandiri (centhang yen wis)**

[ ] Paragrafku 5-6 ukara.
[ ] Ana paling ora 2 jinis basa rinengga lan tegese bener.
[ ] Ana awal, masalah, penyelesaian, lan amanat.
[ ] Ejaan lan basaku wis dak priksa.
[ ] Aku wis latihan nyritakake ing ngarep kanca.

LIVEWORKSHEETS

## Halaman 11 | LATIHAN - Latihan Pemanasan (Ora Dinilai)

**A. Pilihen wangsulan sing bener (A, B, C, utawa D)!**

**1.** Tembung sing tegese ora sakabenere diarani ...
A. saroja B. entar C. garba D. parikan

**2.** Rong tembung sing tegese meh padha, banjur digandhengake diarani ...
A. entar B. garba C. saroja D. dongeng

**3.** "Narendra" digawe saka nara + indra. Tembung iku kalebu ...
A. garba B. entar C. saroja D. tembang

**4.** Ing ukara "Kethek iku dawa tangan", tegese "dawa tangan" yaiku ...
A. tangane dawa B. kuwat nyangking C. seneng nyolong D. seneng nulungi

**5.** Pasangan tembung sing kalebu saroja yaiku ...
A. dawa tangan B. kembang lambe C. andhap asor D. narendra

**6.** Ukara sing nggunakake tembung entar yaiku ...
A. Rudi gedhe endhase, ora gelem dikandhani. B. Endhase wayang kulit iku cilik. C. Aku tuku sapu ing pasar. D. Ibu masak sega.

**7.** Ing dongeng, "narendra ing alas" tegese ...
A. raja ing alas B. kewan cilik C. wong tuwa D. guru

**8.** Kancil njaluk ngapura marang Kethek amarga ...
A. wedi marang Prabu Singa B. kabar yen Kethek dawa tangan iku ora bener C. Kethek njaluk dhuwit D. Kancil kalah dolanan

**B. Tulisen jenise: entar, saroja, utawa garba!**

| No | Tembung | Jenis |
|---|---|---|
| 1 | andhap asor | |
| 2 | kembang lambe | |
| 3 | narendra | |
| 4 | ayem tentrem | |
| 5 | gedhe endhase | |

LIVEWORKSHEETS

## Halaman 12 | LATIHAN - Kuis Akhir (Skor Maksimal 100)

Kuis iki uga ana ing Google Form: [tempel tautan Google Form]. Wektu 15 menit. Saben soal skore 20.

**Soal 1 [C4 - Menganalisis]**
Wacanen rong ukara iki!
(1) Adhiku dawa tangan, kerep njupuk dolananku tanpa pamit.
(2) Tangane wayang kulit iku dawa nganti tekan dhengkul.
Ukara sing nggunakake tembung entar yaiku ...
A. ukara (1) wae B. ukara (2) wae C. ukara (1) lan (2) D. ora ana

**Soal 2 [C4 - Menganalisis]**
Miturut dongeng "Kancil lan Kethek", kabar yen Kethek dawa tangan diarani kembang lambe amarga ...
A. Kethek pancen nyolong woh-wohan
B. kabar iku mung dadi omongan, dene Kethek malah mbantu kewan liyane
C. kabar iku wis ditulis ing layang
D. Prabu Singa sing nyebarake kabar

**Soal 3 [C5 - Mengevaluasi]**
Rina nulis: "Narendra iku garba, saka nara + indra, tegese raja." Evaluasi sing paling trep kanggo tulisan Rina yaiku ...
A. Bener, narendra kalebu garba lan tegese raja.
B. Kleru, narendra kalebu entar amarga tegese ora sakabenere.
C. Kleru, narendra kalebu saroja amarga rong tembunge padha tegese.
D. Kleru, narendra tegese wong cilik.

**Soal 4 [C5 - Mengevaluasi]**
Budi kandha, "Tembung saroja iku rong tembung sing tegese kosok balen, contone andhap asor." Evaluasi sing paling trep yaiku ...
A. Bener kabeh.
B. Kleru, saroja iku rong tembung sing tegese meh padha; andhap lan asor padha-padha ateges "endhek".
C. Kleru, saroja iku tembung kiasan kayata kembang lambe.
D. Kleru, saroja iku rong tembung sing digabung dadi siji.

**Soal 5 [C6 - Mencipta, uraian]**
Gawea paragraf 3-4 ukara babagan pengalamanmu ing sekolah nganggo paling ora siji tembung entar lan siji tembung saroja!

| Jawabanku |
| --- |
| |
| |
| |

LIVEWORKSHEETS

## Halaman 13 | Refleksi, Glosarium, lan Rujukan

**Refleksiku (wangsulana nganggo ukaramu dhewe):**

1. Tembung basa rinengga apa sing paling gampang kokeling sawise sinau? (Kata basa rinengga apa yang paling mudah kamu ingat?)
2. Kegiyatan endi (nyimak dongeng, dolanan kartu, utawa nulis e-dongeng) sing paling nyenengake? Terangna! (Kegiatan mana yang paling menyenangkan? Jelaskan!)
3. Kepriye rencanamu nggunakake tembung entar utawa saroja nalika guneman karo kanca lan guru? (Bagaimana rencanamu memakai kata entar atau saroja saat berbicara?)

**Glosarium**

| Istilah | Tegese |
|---|---|
| **basa rinengga** | basa sing diindhakake |
| **tembung entar** | tembung kiasan, tegese ora sakabenere |
| **tembung saroja** | rong tembung sing tegese meh padha |
| **tembung garba** | rong tembung sing digabung dadi siji |
| **dongeng** | crita rekaan sing diwarisake |
| **amanat** | piwulang sing ana ing crita |
| **paraga** | tokoh ing crita |
| **andhap asor** | rendah hati |
| **tata titi** | teratur lan teliti |
| **dawa tangan** | seneng nyolong (kiasan) |
| **kembang lambe** | bahan omongan |
| **narendra** | raja (nara + indra) |

**Rujukan:** Subrata, H. (2022). *Piwulang basa Jawi*. Zifatama. | Kemdikbudristek. (2022). *Capaian pembelajaran muatan lokal Bahasa Jawa SD/MI Provinsi Jawa Timur Kurikulum Merdeka*. | Mayer, R. E. (2009). *Multimedia learning* (2nd ed.). Cambridge University Press. *Atribusi AI: naskah, soal, dan ilustrasi peta konsep disusun dengan bantuan Claude (Anthropic); isi diverifikasi penyusun. Ilustrasi adegan dongeng dan audio [isi alat bila dipakai].*

LIVEWORKSHEETS